Visszatérés – hazatérés?

Magyar zsidók kivándorlási dilemmái, 1945-1949

2022. október 27. (magyar-angol nemzetközi konferencia)
Előadások: 25 perc

PROGRAMTERV

9:30 - 9:35 Köszöntő beszéd: Dr. Zima András (HDKE Igazgató)

I. SZEKCIÓ. LEVEZETŐ ELNÖK: JAKAB ATTILA

9:35 - 10:00 **Novák Attila** (tudományos főmunkatárs, Molnár Tamás Kutatóintézet, NKE – Goldziher Ignác Zsidó Történeti és Kulturális Kutatóintézet): ***Az elkötelezettség és a valóság. Pillanatkép a magyarországi (csoportos) zsidó kivándorlásról (1945-1946)***

10:00 - 10:25 **Frojimovics Kinga** (történész és levéltáros, a Vienna Wiesenthal Institute for Holocaust Studies (Bécs, Ausztria) munkatársa): ***Az 1940-es évek második felében Magyarországról alijázó zsidók dilemmái***

10:25 - 10:50 **Kelemen Ágnes** (történész, Masaryk Intézet és Levéltár, Cseh Tudományos Akadémia): ***Emigráns múlt és itthon maradás***

10:50 - 11:15 Vita, hozzászólások

11:15 - 11:30 Szünet

II. SZEKCIÓ. LEVEZETŐ ELNÖK: FROJIMOVICS KINGA

11:30 - 11:55 **Szécsényi András** (történész, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Tudományos Főosztály): ***A Bergen-Belsenbe deportált magyar zsidók visszatérési dilemmái, lehetőségei és hazatérési útvonalai a felszabadulás után***

11:55 - 12:20 **Eva Fried** (a svéd IHRA-delegáció korábbi helyettes főigazgatója): ***Egy vonakodva átadott magyar örökség***

12:20 - 12:45 **Alice Freifeld** (professor emerita, Floridai Egyetem, Gainesville, Történelem-tudományi tanszék): ***Hazatérők a lét peremén***

12:45 - 13:10 Vita, hozzászólások

13:10 - 14:30 Ebédszünet

III. SZEKCIÓ. LEVEZETŐ ELNÖK: NOVÁK ATTILA

14:30 - 14:55 **Olosz Levente** (történész, HDKE – Clio Intézet):
A magyar jerida. Visszavándorlás Izraelből Magyarországra 1949 és 1954 között

14:55 - 15:45 **Bányai Viktória** (tudományos főmunkatárs, TK Kisebbségkutató / ELTE) –
Horváth Rita (irodalmár, történész, Holokauszt-kutató):
Purim-spílek a vészkorszak után: hagyományos forma aktuális tartalommal

15:45 - 16:00 Vita, hozzászólások

16:00 **Záróbeszéd: Jakab Attila**

Visszatérés – hazatérés?

Magyar zsidók kivándorlási dilemmái, 1945-1949

2022. október 27. (magyar-angol nemzetközi konferencia)
Előadások: 25 perc

Novák Attila:
Az elkötelezettség és a valóság.
Pillanatkép a magyarországi (csoportos) zsidó kivándorlásról (1945-1946)

Absztrakt: A budapesti államrendőrség 1946 tavaszán – egyik akciójában – olyan magyar zsidókat vett őrizetbe, akik hamis igazolványok felhasználásával, valamint – több alkalommal – anyagi ellenszolgáltatást is elfogadva egyes kivándorlóktól, kísértek transzportokat vasúttal Ausztriába. A transzportokban Magyarországot elhagyni akaró, Holokausztot túlélt zsidók voltak. A rendőri kihallgatások során jól körvonalazódott az a világ, ahol a (cionista) ideológiai elkötelezettség, a vágy a mindenáron való elmenekülésre és a gazdasági motivációjú távozás igénye egyaránt jelen volt, ugyanakkor sokszor egymással is szembe kerültek ezek a dimenziók.

Az előadás egy eset, Homonai Géza ügye alapján tesz kísérletet arra, hogy megrajzolja a Vészkorszak utáni magyar zsidóság távozást választó részének a történelmi lehetőségeit és felvázolja azt a társadalmi-politikai hátteret, amely kísérője volt e nem mindennapos történelmi népmozgalomnak.

Frojimovics Kinga:
Az 1940-es évek második felében Magyarországról alijázó zsidók dilemmái

Absztrakt: A háború végén, ill. a felszabadulást követően Magyarországra visszatérő zsidók, munkaszolgálatosok, munka- és koncentrációs táborok túlélői elsősorban azokat a máshová hurcolt családtagjaikat várták vissza egykori otthonukba, akiknek háború alatti sorsáról nem rendelkeztek megbízható információkkal. Sokan a legkülönbözőbb hivatalokkal folytatott levelezés, valamint visszatérő túlélők sokszor egymásnak ellentmondó elbeszélései alapján próbálták akár évekig is nyomozni, mi történt a Holocaust során családjuk egyes tagjaival. A bizonytalan helyzetben a túlélők törékeny és bizonytalan, gyakorta változó terveket szőttek életük folytatásáról, beleértve annak helyszínét is. Előadásomban az 1940-es évek második felében Izraelbe kivándorolt túlélők dilemmáit és kivándorlási stratégiáit mutatom be családi hagyatékok, visszaemlékezések és különböző tanúvallomások alapján.

Kelemen Ágnes:
Emigráns múlt és itthon maradás

Absztrakt: Látszólag ellentmondás, hogy a Soá után a magyar „maradék zsidóságnak” éppen egy olyan csoportjára volt jellemző a Magyarországon maradás, akik nagy emigrációs potenciállal (nyelvtudás, külföldön is gyakorolható szaktudás, külföldi kapcsolatok) bírtak: a Soá előtt emigrációban élő értelmiségiekre. Ebben szerepet játszott a szocializmus építésében hívők politikailag motivált hazatérése, ám a csoport nagyobb része kényszerből tért haza a II. világháború során és itthon élte túl a vészkorszakot. 1945 után tehát nem hazatért, hanem itthon maradt, mégpedig a szakmai érvényesülés új távlatainak megnyílása miatt. Ők korábban a Horthy-kori antiszemita törvényi és társadalmi kirekesztés elől menekültek el, amely tény egy szűk időablakban (1945-49) új típusú tőkével, a politikai megbízhatósággal ruházta fel őket. Az ennek köszönhető szakmai kibontakozás ellensúlyozni tudta az ismételt kivándorlás mellett szóló érveket.

Szécsényi András:
A Bergen-Belsenbe deportált Magyar zsidók visszatérési dilemmái, lehetőségei és hazatérési útvonalai a felszabadulás után

Absztrakt: Előadásom a bergen-belseni koncentrációs táborba deportált, mintegy 15 ezer főt kitevő magyar zsidóság stratégiáit, dilemmáit és hazatérési útvonalait kívánja bemutatni a tábor felszabadulását (1945. április 15.) követő hónapok során. Az előadás első részében röviden vázolom a tábor felszabadításának, illetve evakuálásának legfontosabb eseményeit.
Az előadás fő részében bemutatom azokat a kényszereket és egyéni stratégiákat, amelyek keretrendszerében vizsgálható a hazatérés-kivándorlás dilemmája. Ennek kapcsán bemutatom azokat a főbb helyszíneket, ahová a belseni magyar zsidók 1945 tavaszán és nyarán kerültek: a svédországi szanatórium táborokat, Németország területén lévő hontalan (DP)-táborokat és Terezínt (Theresienstadt). A fentieket követően egyéni példákon keresztül ismertetem, hogy e „félszabadságban” milyen egyéni szándékok és stratégiák, illetve külső kényszerek mentén dönthettek az egykori szülőhazájukba való hazatérés, illetve új haza keresése mellett. Végül pedig ismertetem a hazatérést választó többség főbb útvonalait és az utazás főbb körülményeit.

Eva Fried:
Egy vonakodva átadott magyar örökség

Absztrakt: Gyerekként azt hittem, hogy a háború már régen, jóval a születésem előtt lezajlott. Végül rájöttem, hogy a háború csak nyolc évvel a születésem előtt ért véget. A legidősebb bátyám két évvel a háború után született. Édesanyám 25 éves volt, várandóssága utolsó szakaszában, amikor új hazájába, Svédországba érkezett. A szüleim 1946-ban ismerkedtek meg Németországban. Nem sokkal a házasságkötésük után tudták meg, hogy anyám két nővérét a Vöröskereszt Svédországba hozta Bergen-Belsenből. Ezért hát ők is Svédországba mentek.

A szüleim magyarul beszéltek egymással. Azt mondták nekem és a testvéreimnek: “Ne foglalkozzatok azzal, hogy megtanultok magyarul.” Talán 14 éves lehettem, amikor anyámmal együtt metróra szálltam. A helyünkkel szemben egy magyarul beszélő házaspár ült. Egy idő után anyám hozzám fordult és azt mondta svédül: „Menjünk arrébb, nem bírom hallgatni őket.” Amikor átültünk egy másik helyre, anyámhoz fordultam: “Ezt nem értem, te mindig magyarul beszélsz, a testvéreiddel és sok barátoddal is.” A válasza rövid volt: „Az más.”

Rettenetesen kíváncsi gyerek voltam, szerettem hallgatni anyám magyarul folytatott telefonbeszélgetéseit, és ha magyarul beszélő vendégek voltak a házban. Ez, valamint az a tény, hogy egy idős magyar zsidó néni vigyázott rám délutánonként néhány évig, hozzájárult ahhoz, hogy egyre jobban tudjak magyarul.

Alice Freifeld:
Hazatérők a lét peremén

Absztrakt: Az előadás a magyar zsidók Kolozsvárra való visszatérésének problémájára összpontosít. Ettek, táncoltak, romantikára leltek - és felfedezték, amit a régi életükből találtak. A magyarok által a háborús időkben elárulták őket, ma Romániában kettős kisebbségben élnek. Jelen tanulmány azokat követi végig, akik próbáltak új életet kezdeni, majd a határon átjöttek Magyarországra, Budapesten vagy Bécsben hamis papírokat szereztek, és nyugat-németországi hontalantáborokba utaztak tovább.

Olosz Levente:
A magyar jerida. Visszavándorlás Izraelből Magyarországra 1949 és 1954 között

Absztrakt: A zsidó állam alapítását követő három évben a tömeges bevándorlásnak köszönhetően az ország lakossága megduplázódott, azonban a gazdasági, szociális és kulturális beilleszkedéssel kapcsolatos nehézségek miatt, a bevándorlással párhuzamosan megindult a kivándorlás (jerida) is. A folyamat 1953-ban érte el a tetőpontját, amikor többen hagyták el az országot, mint ahányan érkeztek. A jelenség a magyar-zsidókat is érintette, a legtöbben a nyugati országok felé vették az irányt, de sokan a Magyar Népköztársaságba akartak visszatérni. Az 1950-ben kiadott amnesztiarendelet pedig lehetőséget kínált a visszatérésre azok számára, akik illegálisan hagyták el Magyarországot a háborút követő években. Az előadásomban a Magyarországra való visszavándorlás mögötti motivációkat és a visszavándorlás lezajlásának részleteit mutatom be. A visszavándorlás körüli diplomáciai csörtéket, illetve sajtópolémiákat röviden vázolom. Mindkét ország számára presztízskérdést jelentett az egyének döntése, és mindent megtettek azért, hogy a kételkedőket meggyőzzék a maradás, illetve a visszavándorlás fontosságáról. Akik végül a „hazatérés" mellett döntöttek az államszocialista diktatúra propaganda-gépezetében találták magukat: velük példálództak, hogy az Izrael által képviselt „nyugati" életmodell megbukott, miközben a szocialista országok ideális körülményeket kínálnak az emberek boldogulásához és végső soron boldogságához. A kutatásom magyar és izraeli diplomáciai iratokra, sajtóforrásokra, illetve személyes írásokra (levelek, visszaemlékezések) támaszkodik.

Bányai Viktória – Horváth Rita:
Purim-spílek a vészkorszak után: hagyományos forma aktuális tartalommal

Absztrakt: Előadásunkban a vészkorszakot követő évek purimi előadásaira fókuszálunk. Azokban a közösségekben, ahol volt elegendő számú túlélő gyermek, a korábbi szokásokat felelevenítve, tréfás jeleneteket, színjátékot adtak elő. Mint az előadásban bemutatjuk, az ünnepi műsorok összeállításában, az előadott színdarabok kiválasztásában sokféle közösségi stratégia – visszailleszkedés, disszimiláció, vallási hagyomány követése, balos cionista stb. – eltérő törekvései, jövőképe és értékrendje mutatkoztak meg.

Az előadások a zsidó hagyományba ágyazottan, mégis a kortárs eseményekre direkten reagálva tükrözték az egyes közösségek megélését, értelmezését az üldöztetésről és az azt követő társadalmi folyamatokról. Az ünnep eredettörténetének, Eszter könyvének az újraírásai érzékeny kérdéseket (például a háborús bűnösök büntetését) állítottak reflektorfénybe, vagy hagytak épp homályban.